

НАДСЛУЧЧЯ

Цей сплав на гумовому човні по річці Случ я планував цілу зиму. Розстеляв карту на підлозі, схилився над нею, і мовби ширяв над річкою. І кімната пропадала. Насувалися густі верболози, а між ними просвічувалась блакитна полоска ріки, а по ній плине одинокий човен. В голові зринають назви поселень: Червоний Случ, Березно, Немовичі, Сарни і так далі за течією в уяві оживають рідні краї. Не даром кажуть, куди б доля не закинула людину - в краї далекі чи ближні - дороги ведуть до дому, туди, де народився, де спочивають вічним сном твої предки, де ще живуть твої батьки, родина, де кожна стежка, кожне деревце, кожен кущик ніби знають тебе. Ще здаля з блакитних небес вітають тебе жайворонки, біляві хмарки, і пахощі квітів, яких ти впізнаєш лише тут, на рідній землі, і рути - м'яти. Духм'яно - гіркувато димить на пустирях полин під плескіт привітних і лагідних хвиль Случа - важливої водної артерія Полісся.

Довжина її 451 км. Вона бере свій початок на Волинсько-Подільській височині, поблизу села Червоний Случ Гальчинецької сільради Теофіпольського району; в пониззі тече Поліською низовиною. Ширина долини від 0,2 — 0,8 км у верхів'ї, до 5 км у нижній течії, річища — від 5 до 50 м, найбільша — 110 м. Живлення переважно снігове і дощове. Замерзає в грудні, скресає в березні. Судноплавна на 290 км. протікає Поліською низовиною і на північ від міста Сарни, за два кілометри від села Селець Дубровицького району впадає в Горинь.

На мальовничих берегах річки Случ розташоване місто Новоград – Волинський. Одним із найбільших населених пунктів. На території міста збереглися залишки замку, який звів князь Острозький у 1507 на лівому березі р. Случ і який був зруйнований козацьким загоном Максима Кривоноса у 1648р. Тож збереглися залишки фундаменту, стін та дві вежі. Також, туристи можуть відвідати Синагогу зведену у 1740 р. , Свято-Троїцький собор, Кам'яний гриб - пам'ятник природи, який являє собою брили рожевого граніту, які мають вигляд гриба.

У Новограді-Волинському народилася Лариса Косач-Квітка, яка відома в українській літературі під псевдонімом Леся Українка. У місті працює два музеї у колишніх будинках родини Косачів. Перший - літературно-меморіальний музей, а другий - музей родини Косач.

Цікаво, що вздовж Случі в Житомирській області на 120 км розташований Новоград-Волинський укріпрайон «Лінії Сталіна» збудований у 1932—

1939 роках. Найвидатнішим місцем даного укріпрайону є Гульська «міна», розташована у селі Гульськ.

Досить велика кількість цікавих історично-архітектурних пам'яток, які розташовані в межах басейну річки Случ, відноситься до Рівненської області.

Так зокрема, на одній із лівих приток Случі – р. Корчик, розташоване старовинне місто Корець, яке вперше згадується як Корчеськ в Іпатіївському літописі під 1150 р. З 1380 р. містом володів князь Ф. Острозький, який 1386 р. побудував великий замок, який неодноразово перебудовувався у XV-XVIII ст. Руїни цього замку вважають головною архітектурно-історичною пам'яткою містечка. До наших днів дійшли залишки зовнішніх цегляних стін, арочний кам'яний міст, який з'єднував замок-палац з містечком. За кам'яним мостом, перекинутим через майже засипаний рів, піднімається трьох'ярусна надбрамна башта з в'ізною брамою. Близько 1571 р. заснований (чи поновлений існуючий з XII ст.) жіночий монастир Воскресіння Господня. У 1620 р. тут засновується ще й Троїцький жіночий монастир (нині Свято-Воскресенський Троїцький), комплекс якого частково зберігся. На подвір'ї монастиря можна побачити гранітну плиту з написом «Анна Алексеевна Андро, рожденная Оленина». Це та сама Аннет, якій О. Пушкін присвятив «оленінський цикл» віршів. Останні роки свого життя вона разом з дітьми та онуками провела у Корці.

На лівому березі р. Корчика розташований костел св. Антонія (1533, перебудований у 1706, 1916) з розписами XVIII ст. , Миколаївська церква (1834).

У межах Корецького району, біля ще одної притоки Случі – р. Стави, знаходиться селище Великі Межирічі, яке користується популярністю як серед українських, так і серед іноземних туристів. Цікавою історичною пам'яткою селища є Костел святого Антонія ордену піарів, побудований ще у 1702—1725 роках коштом тодішнього володаря села Єжи-Домініка Любомирського, старости краківського.

Ще одним цікавим екскурсійним об'єктом є Палац Стецьких, розміщений у північній частині селища. Побудований у 1789—1793 роках, архітектором Доменіко Мерліні. За переказами, садибу Ян Стецький отримав, вигравши в карти у 1773 році. Колись на її місці була невелика фортеця, руїни якої розібрали, використавши залишки як будівельний матеріал.

Господарський палац на 13 осей, двоповерховий, кам'яний, потинькований, розфарбований у 2 кольори (теракотові стіни, білі карнизи тощо). Побудований за типовою схемою пізнього класицизму: центральний об'єм, заокруглені галереї, кінцеві павільйони на 2 поверхи. Галереї і павільйони обмежують парадний двір (курдонер). Фасад та курдонер прикрашають бічні ризаліти і чотириколонний портик з трикутним фронтоном. Садовий фасад прикрашає спрощений портик на

шість колон і балкон. Перший поверх будівлі прикрашено рустикацією до рівня міжповерхової горизонтальної тяги. За палацом був перший на Волині ботанічний сад. На північ від Городниці її води плинуть через дивні краєвиди, неповторні за своєю красою. Питання про походження назви Случ остаточно не розв'язано. Річ у тім, що Прип'ять має кілька приток, переважно з лівого берега, які носять таку саму назву. Через це останнім часом з'явилася гіпотеза про її балтійське походження. Але більшість учених схиляються до думки, що річці дали назву слов'яни. Її пов'язують або зі словом "слукий", що означало "кривий", або із "слуги", яке так само, як і слав-, слов-, означало "текти".

Мальовниче і загадкове Полісся... Край багатой історії та природи, який ще й тепер зберігає багато таємниць. Вода є неодмінним його атрибутом і окрасою у вигляді боліт, озер і рік, оповитих легендами. З давніх-давен люди оселились на їх берегах і протягом віків тут творилася значна частина української історії, що залишила сліди у вигляді давніх городищ, замків і фортець.

У своїй середній частині річка пересікає Український кристалічний щит. Трапляються пороги, де ріка має гірський характер, а береги - у вигляді красивих гранітних скель.

Для території басейну річки Случ характерні оптимальні кліматичні умови, які сприятливі для життєдіяльності людини. Середня температура липня тут +18 °С до +22 °С з абсолютним максимумом +39. °С. Середня температура січня становить -5 до -8 С з мінімумом близько -36 °С. Сніговий покрив нестабільний, і його середня висота, як правило, не перевищує 20-30 см. Він зберігається протягом 110 – 70 днів. У поліській частині басейну часті такі погодні явища як хмарність та дощі, які мають негативний вплив на рекреаційний потенціал регіону.

У світі існує дві річки Случ: одна Північна - тече в Білорусі, а друга – Південна - витікає з Горині і впадає теж в неї. Далі її води разом з Горинню вливаються у Прип'ять і нарешті стають частиною Дніпра.

На відміну від більшості інших українських річок, Случ не тече на південь. Через це, коли я переглядав наш майбутній маршрут, то трохи заблукав на мапі. От такий географічний кретинізм. Зрештою, на місці вже звикаєш до того, що на сході в тебе правий берег, а на заході – лівий.

Перед горами на правому березі видніються руїни колись величного Губківського замку (добре, що не обізвали їх Надслучанським Стоунхеджем). А далі вже по обох берегах – гори, гори, гори і ліси, в яких до речі зустрічаються раз-по-раз берізки.

ТАЄМНИЦІ ГУБКІВСЬКОГО ЗАМКУ

Історія Губківського замку надзвичайно рясно всипана легендами та переказами й перебуває під завісою таємничості до нинішнього часу. Про те, коли саме збудували один із найпотужніших та найдосконаліших у Волинській оборонній школі комплексів, достеменно не знає ніхто. Історія древнього Хубкова як великого поселення сягає ще часів доруської доби. Археологічні дані свідчать, що приблизно у VII-VIII ст. на місці замку стояла дерев'яна фортеця, а на сусідньому пагорбі були поселення. На території Губківського давньоруського городища знайшли дев'ять римських монет (срібні римські динарії) II ст. н. е., що підтверджують економічний рівень тогочасного суспільства. Існує писемна згадка про першу руйнацію кам'яного укріплення татарами 1504 р.

Зведеному на горі висотою тридцять два метри Губківському замку свого часу за міццю поступалася навіть Луцька фортеця. Споруда була у формі трапеції, мала чотири кутові вежі з бійницями, в'їзну браму і підйомний міст. У дворі розмішувалися житлові і господарські будівлі. Під замком були льохи та в'язниця. Глибокий замковий колодязь посеред двору, продовбаний крізь гору та надійно укріплений камінням, зберігся до наших днів.

В «Историко-статистическом описании церквей и приходов Волынской епархии» Теодоровича є відомості про місто Хубків Луцького повіту (так воно називалося раніше) як володіння ополячених князів Семашків, а саме «каштеляна Брацлавського, старости Луцького, Володимирського підкоморія Олександра Семашка». Першим відомим Семашком, який володів замком, був Богдан Михайлович, ковельський староста, що помер у 1545 р. Його син – Олександр Семашко – був знаним на Волині феодалом. Він відзначився своєю відвагою в битві 1537-го під Дубном і один із перших на Волині, за сприяння єзуїта Гербста, перейшов у католицьку віру.

Саме про нього, як і про трансільванського графа Дракулу, ходила недобра слава. Жорстокому володареві замку приписували магічні знання та володіння надприродними силами. Легенди розповідають, що в глибоких замкових підземеллях князь зберігав неймовірні скарби. У підземних склепах немилосердний володар катував непокірних, вигадував найжорстокіші тортури, завдаючи людям нестерпних мук. Місцеві жителі намагалися обходити замок десятою дорогою, а чуючи жажливі звуки, що виринали з глибини замку, перелякано хрестилися. До сьогодні дорогоцінності князів Семашків не дають спокою місцевим шукачам скарбів.

Чотири рази замок руйнували та відновлювали знову. Спочатку це зробили татари. Вони розбили кам'яне укріплення, але не змогли здолати церкви з групою захисників на сусідній високій горі. Коли поселення було спалене вщент, хан наказав викопати на горі велику яму і захоронити у ній полеглих у бою татарів. Пізніше на пагорбі було місцеве кладовище. Тепер на Дзвонецькій горі вже немає ні церкви, ані її сліду, однак старожили запевняють, що коли в тиху сонячну погоду видертися на самий верх і прикласти вухо до землі, то можна почути стогін людей, дзенькіт мечів та церковний дзвін. Тому і назвали люди цю гору Дзвонецькою. Нічим свідком тих подій є кам'яний хрест, що зберігся до наших днів. Місцеві жителі інколи беруть із Дзвонецької гори глину для будівництва і весь час наштовхуються на людські кістки.

В часи національно-визвольного руху замок зазнав удару від нападу загону Григорія Лободи під час повстання Северина Наливайка. Фортеця отримала чималих

ушкоджень, але досить швидко її відбудували. У 1629 р. містечко мало вже 180 домів, був свій бургомістр та члени міської управи. Пізніше Хубків став великим адміністративним центром, до якого належало шістнадцять населених пунктів, у тому числі і Андріїв (сучасне Березне).

Під час Визвольної війни його зачепило військо Максима Кривоноса. Козаки хотіли взяти в полон самого Семашка. Їм все ж вдалося потрапити всередину укріплення, але господаря фортеці вони там не знайшли. Легенди розповідали про безліч підземних ходів, що вели від замку. Існували перекази, що підземелля з'єднане з Марининським православним чоловічим монастирем. Повстанці, спустившись у нього, довго шукали той хід. Не знайшли. Люди потім говорили, що Семашко через підземелля втік аж у Луцьк відразу, як тільки почув, що козаки виступили з Корця.

У XVII ст. замком володіли Даниловичі, а після них – Цетнери. На початку XVIII ст. – під час Північної війни – Губків руйнували спочатку російські війська (1704-й), а потім шведські (1708-й). Незважаючи на спустошення, 1708 року місцевий люд відбудовує церкву. Вона була дерев'яна, освячена на честь Параскеви й простояла до Другої світової війни.

На початку XVIII ст. у Губкові була епідемія чуми. Рятуючись від недуги, люди були змушені переселитися на лівий берег Случі, де заснували селище Людвипіль, котре за Радянської влади перейменували на Соснове.

У 1755 р. власником Губкова та його околиць стає Фелікс Бічинський. З 1795-го – після приєднання Волині до Російської імперії – Губків входить до Рівненського повіту.

Під час Другої світової війни Губківський замок мав ще два поверхи і підвальне приміщення. Після розрухи місцеві жителі розібрали його на матеріал для будівництва хлівів та погребів. Люди розповідають, начебто півтисячолітня червона цегла настільки міцна, що не кришиться донині. Цікавим є також і той факт, що не піддалися часу й фрагменти дубових балок, вмуровані в кам'яні стіни фортеці.

Замок у Губкові після цих подій уже більше не відбудовувався та почав занепадати. Сьогодні про надзвичайно потужну колись фортецю нагадують лише залишки стін, декількох башт та частково завалений замковий колодязь. На цьому й закінчилась історія старого Хубкова, а залишилися лише легенди й нерозгадані таємниці.

Ще одна легенда розповідає про красуню доньку губківського князя. Вона закохалась у бідного хлопця з іншого берега Случі. Коли батько дізнався, дуже розгнівався і заборонив їм зустрічатись. Однак попри батьківську заборону закохані продовжували таємно бачитися. Тоді князь зачинив доньку у найвищій вежі замку. Проте їхня любов була такою сильною, що закохані перетворювалися на соколів і щоночі злітали на побачення до сусідніх гір. Тоді безсердечний батько прокляв їх обох, і молодята навіки залишилися соколами та оселилися на скелях, які потому отримали назву «Соколині Гори».

Інша легенда розповідає, що десь поблизу Губківського замку і Соколиних Гір було заховано булаву гетьмана Богдана Хмельницького. І нібито донині охороняють ці клейноди душі загиблих козаків, не даючи абикому знайти її. Чекають на того, хто був би гідний здійснити над Україною символ гетьманської влади.

Ще однією загадкою Губкова є унікальний краєвид. У цьому місці річка Случ ніби кришталевим ножом розтинає височенні скелясті гранітні береги. Деякі скелі сягають двадцяти п'яти метрів заввишки.

Яким чином на Поліссі міг утворитися дивовижний скелястий пейзаж? До цього часу вчені сперечаються й висувають різноманітні гіпотези. Проте факт залишається фактом. У цьому місці річка Случ ніби перетворюється на змію, пробиваючи ходи між скелястими берегами. Долина річки має каньйоноподібний вигляд, з обох берегів рясно вкритий лісовою рослинністю.

Случ - найбільша притока Горині (басейн Прип'яті). Цю річку важко описати одним реченням. Вона бадьоро біжить звивистим неспокійним руслом, місцями пробиваючи собі шлях через давні граніти Українського кристалічного щита. На таких ділянках утворюються долини у вигляді каньйонів зі скелями, крутими обривами і порогами. Подібні пейзажі можна зустріти в басейнах Тетерева або Росі. Іноді, коли до більш пологістих та щербенистих берегів підступають хвойні ліси, - Случ приймає риси великих карпатських річок з численними виступаючими з води острівцями. У місцях з низькими берегами і більш спокійною течією згадуєш, що Случ все-таки поліська ріка. Але таких місць не дуже багато, частіше описані пейзажі швидко чергуються або навіть змішуються між собою - і тоді картини, що відкриваються, порівнювати з іншими куточками України стає набагато складніше.

Найбільш скелясті береги Случі з величезними гранітними валунами і численними гротами зустрічаються в східній частині регіону, між селами Устя, Більчаки і Маринин. На цій території розміщується геологічний заказник "Марининсько-Устянські граніти". Виходи гранітів кристалічного щита активно використовуються скелелазами, як приїжджими, так і місцевою командою, що регулярно приймає участь у всеукраїнських змаганнях і навіть начебто займала призові місця.

На обох берегах Случі, у районі сіл Більчаки (правий берег) і Маринин (лівий берег), у 1974 році в ході археологічної експедиції були виявлені два давньоруських городища XI-XIII століть. Навколо все тих же Більчаків і Маринина розташовано декілька радонових джерел, що виникли завдяки близькому заляганню порід кристалічного щита і з древніх часів відомих своїми цілющими властивостями. У деяких місцях такі джерела живлять невеликі струмочки, що стікають по балках і ярам у Случ. Поруч із Більчаками на площі 3 га створений гідрогеологічний пам'ятник природи "Більчаківське джерело".

Нижче за течією Случі, від села Маринин до селища Соснове, форма берегів стає більш плавною. Кутасти скелі і купи валунів зустрічаються рідше. Тут переважають витягнуті, хоча місцями й усе ще стрімчасті, мальовничі пагорби. Мозаїка ландшафтів стає ще більш складною. Здається, що вони спеціально були зібрані мало не з усієї України для колекції велетня-натураліста, що не зміг дотягтися хіба що до приморських районів Криму. Ми - на території ландшафтного заказника "Соколіні гори"*, пейзажі якого вважаються найгарнішими в регіоні.

*"Соколіні гори" - ландшафтний заказник місцевого значення. Загальна площа 510 га. Територія відрізняється великою розмаїтістю ландшафтів і багатством флори. Має природоохоронну і естетичну цінність.

Основних версій виникнення назви місцевості дві. Як водиться, одна з них прозаїчна (через велику кількість соколів, що живуть по горбкуватих берегах Случа), а друга

романтична: юній княжні батько заборонив зустрічатися з бідним селянським хлопцем, і тоді закохані кинулися зі скелі і перетворилися в соколів (за іншою версією закохані перетворювалися в соколів на час побачень). Цей птах зображений на гербі Губкова*, мабуть, головного туристичного центра регіону. Село, розташоване на правому березі Случа, відомо, у першу чергу, руїнами замка XV-XVI століть (не руїни XV-XVI ст., а замок, руїни трохи пізніше).

На заході межа Надслучанського ландшафтного регіонального парку проходить біля села Бистричі. Довкола нього виявлені сліди відразу трьох давньоруських поселень. У самих Быстричах розміщується зразково-показова школа, на території якої є навіть тенісні корти. У будинку навчального закладу діє досить цікавий міні-музей. Але найбільш цікавою і визначною пам'яткою варто вважати дерев'яну церкву Святого Миколая, 1734 року. Архітектура цього православного храму колоритна і самобутня - церква нагадує звичайну сільську хату, тільки дуже велику й ускладнену декількома прибудовами, у тому числі й приземкуватій триярусній дзвіниці.

Далі на захід закінчуються Соколині гори, закінчується Надслучанська Швейцарія. А варто небагато віддалитися від Случа на північ, буквально на 1-2 кілометра, - і потрапляєш у зовсім інший світ лісів, боліт і лук. Світ Рівненського Полісся.

Любителі визначних пам'яток можуть продовжити екскурсію уздовж Случа й відвідати села Моквин і Зірне, а також райцентр - місто Березне.

У Моквині збереглися невеликий костюл і паперова фабрика кінця XIX ст., побудовані на кошти поміщика Броніслава Валевського. Костюл знаходиться не в кращому стані, а от паперова фабрика працює і нині.

Дослідження Березнівського району можна продовжити. Хочете - забирайтеся в безлюдні нетрі лісів Рівненського Полісся, щоб побродити серед "льодовикових" ландшафтів з розкиданими в художньому безладді брилами (міні-моделі відомого і загадкового Кам'яного Села, що в Житомирській області). Хочете - більш детально ознайомтеся з архітектурою церков району, яких тут достатня кількість: старих і нових, дерев'яних, кам'яних і навіть змішаних. Не варто стверджувати, що Березнівський район - якийсь надто особливий, що він далеко пішов від інших районів у плані туристичної привабливості (хоча, звичайно, не можна не визнати красу і розмаїтість місцевих пейзажів; Соколині гори навіть були внесені в список претендентів у проекті "7 чудес України"). Практично в будь-якому регіоні є свої "родзинки", тільки далеко не завжди місцеве населення звертає на них увагу і ще рідше - привертає до них увагу гостей.

Ще наприкінці XIX ст. на околиці Березного археологи виявили рештки давньоруського городища XI-XIII ст. Давні літописи повідомляють, що в середині XI ст. на річці Случ були добре укріплені міста-фортеці.

Татарська навала 1240-1241 рр. перешкодила розвитку й об'єднанню українських земель. Галицько-волинський князь Данило Романович був змушений визнати залежність від Орди. Проте він провадив активну підготовку до подальшої боротьби з татарами, організовував походи на прикордонні землі по руслах річок Случ і Горинь, будував укріплення і шукав союзу із Заходом, зокрема з римським папою Інокентієм IV. Завдяки цим походам князя Данила трапляється назва Андріїв, як володіння "крупнейшого воеводи княжеского Андрея Дворского".

Перша достовірна письмова згадка про Андріїв датується 1445 р. Землі Волинської Русі, зокрема і місто Андріїв як спадкове володіння, завдяки династичному зв'язку

Дмитра-Любарта з Романовичами перейшли під його безпосередню владу і набули статусу удільного князівства в складі Великого князівства Литовського.

У 1452 р. в документах згадується Березнівський повіт, де Андріїв виконував функцію адміністративного осередку.

До 1700 року містечко мало назву Андріїв. Із середини XVI ст. паралельно вживаються назви Андріїв і Березне. Наприклад, в документі від 15 березня 1584 р. зафіксовано: "Березне, або Андріїв". Пізніше містечко стали йменувати Береженою, Бережним, а в XIX ст. закріпилася назва Березне.

Після Люблінської унії містечко Андріїв увійшло до складу Луцького повіту Волинського воєводства. В цей час в Андріїві для католиків було збудовано костел, який належав Тучинській парафії. Жителів містечка змушували насильно приймати католицтво, оскільки православних не допускали до управління містом. У той час містечко належало до володінь князя Головні-Острожецького (князі Острожецькі отримали свою назву від села Остріжця поблизу Луцька; князі Острозькі - від міста Острога).

У 1677 р. набіги татар призвели до того, що містечко було спалене, більшість жителів знищено, лише небагатьом вдалося врятуватися в лісах. До того ці роки були позначені природними катастрофами. На початку XVIII ст. в Андріїві залишилося тільки 90 мешканців.

У першій половині XIX ст. у містечку починає розвиватися промисловість. На початку 40-х років уже діяли три шкіряних підприємства, миловарний завод, суконна фабрика з фарбувальним цехом і невелике залізобудівне підприємство.

Вигідне географічне положення на річковому шляху сприяло подальшому його розвитку. Загальне похвалення економічного життя у Березному супроводжувалося розвитком торгівлі. З 1843 р. тут щорічно відбувалося 12 одноденних і 3 кількадечних ярмарків.

У пореформений період містечко продовжувало розвиватися. У 80-х роках було побудовано ґуральню, пивоварний завод, водяний млин, сукновальню на річці Случ, два тартаки, цегельний завод, два парових млини. Крім новозбудованих на Случі працювало ще кілька водяних млинів.

З введенням в дію у вересні 1885 р. залізниці, що з'єднала Рівне з Лунінцем, ситуація змінилася. Цей вид транспорту, на який було перенесено майже весь вантажопотік, став основним. Водний шлях втратив своє колишнє значення основної транспортної магістралі. Сплав лісу і рух торгових суден по Случі поступово призупинився.

Внаслідок цього Березне, яке знаходилося порівняно далеко - 18 верств від залізниці, перестало бути торговим центром і річковим портом. Підприємства закривалися, а ті, що були знищені чи пошкоджені пожежами, не відбудовувалися. Березне стало звичайним селом. Лише за традицією його продовжували йменувати містечком.

За часів польської окупації містечко було центром Березнівської гміни Ровенського повіту. 1 січня 1925 р. з нього було вилучено Деражне, Степань, Березне, Людвипіль та утворено з них Костопільський повіт. Колишню Березнівську волость поляки поділили на дві гміни - Березнівську і Людвипільську.

Особливістю містечка Березне, яка виокремлювала його серед інших міст Волині, був національний і релігійний склад населення. За даними 1927 р., тут проживало 2900 міщан (без жителів, які мали земельні наділи), з них українців - 1,3 %, поляків - 4,3 %, росіян - 0,4 %, німців - 0,4%, чехів - 0,6 %, євреїв - 93 %. У Березному була одна з найміцніших єврейських общин на Волині. Вона мала, як і повсюдно в Польщі, закритий характер. На першому плані була іудейська віра і пов'язана з нею релігійна організація (гміна). Важливу роль в громадському житті євреїв відігравала мережа власних культурних і громадських організацій. У Березному найвідомішим було відділення товариства "Тарбут", яке ставило за мету введення в єврейських школах

мови ідиш і утримувало мережу власних освітніх центрів. На початку 20-х років уся торгівля і ремесло знаходилися під контролем євреїв. У той період розпочинаються дії католиків і православних щодо обмеження ролі й доходів євреїв.

У 20-30 рр. в Березному діяли різні гуртки, організації революційного спрямування, які виступали проти польської влади. Члени організації "Українське національне відродження", створеної Т. Бульбою-Боровцем, більшість членів "Просвіти" боролися проти поляків, комуністів і Червоної армії за створення незалежної демократичної держави.

У період фашистської окупації через район проходили шляхи партизанських з'єднань С. Ковпака, М. Наумова, О. Сабурова, І. Шитова. У руслі національно-визвольного руху діяли загони Тараса Боровця (Т. Бульби), пізніше до цієї боротьби долучилися загони ОУН (С. Бендери).

10 січня 1944 р. під час Житомирсько-Бердичівської операції за участю 121 Гомельської гвардійської стрілецької дивізії (командувач - генерал-майор Червоний), 121 стрілецької дивізії (командувач - генерал-лейтенант О. Сараєв) та партизанських з'єднань Шитова і Наумова Березнівський район було визволено від фашистів. Після визволення краю розпочався період відбудови народного господарства.

У 1999 р. в м. Березному введено в дію першу в Україні сірникову фабрику, яка виробляє продукцію найвищого ґатунку. В с. Моквин функціонує паперова фабрика, відома продукція Березнівського фарфорового заводу. Промислові підприємства району випускають сірники, папір, фарфоровий посуд, спирт-сирець, масло тваринне, брус стопорний, запасні частини до сільськогосподарських машин, продукти харчування. В районі є 56 освітніх закладів, 89 закладів культури.

У грудні 2000 р. Верховна Рада України надала Березному статус міста.

Поблизу селища Соснового по обидва береги Случа розкинулося справжнє диво - природний заказник "Соколіні гори". Ці мальовничі місця понад Случем називають "Надслучанською Швейцарією". Чарівний куточок природи, овіяний легендами, приваблює до себе мандрівників багатогранністю ландшафтів, своєрідністю геологічної будови, прозорістю струмків і озер, багатством флори та фауни. Цей край не дарма називають перлиною України.

На узвишші збереглися руїни середньовічного замку, зруйнованого шведами у 1708 р. Це так званий Губківський замок. Відомий краєзнавець Волині і Полісся О.

Цинкаловський у своєму дослідженні "Стара Волинь і Волинське Полісся" (надруковане в 1914 р.), простежує історію Губківського замку з XV ст. В "Историко-статистическом описании церквей и приходов Волынской епархии" Теодоровича знаходимо також відомості про Губківський замок і його власників. "Село Губків під назвою містечка Хубкова Луцького повіту, як володіння каштеляна Брацлавського, старости Луцького, Володимирського підкоморія Олександра Семашка" згадується в актах від 7 березня 1596 р., та в акті від 10 січня 1596 р.

Першим відомим Семашком, який володів Губківським замком, був Богдан Михайлович, ковельський староста. Його син Олександр Семашко був знаним на Волині феодалом. Він відзначився своєю відвагою в битві 1537 р. під Дубном і одним із перших на Волині за сприяння єзуїта Гербста перейняв католицьку віру. З того часу серед населення Волині про нього пішла недобра слава католика-фанатика, ворога православної віри і свого народу.

Протягом століть Губківський замок неодноразово руйнувався і знову відроджувався. За легендою, переказаною О. Цинкаловським, у 1504 р. замок був захоплений татарами через зраду місцевої жінки-чаклунки Сергії, яка вказала дорогу до містечка.

Татари зруйнували місто і замок, але не змогли здобути церкву.

Відносна висота гори, на якій стоїть замок, над рівнем річки - більш як 32 метри. За композицією і пропорціями замок у Губкові вважався одним із найдосконаліших у Волинських оборонних комплексах. Споруда була подібна до трапеції, мала чотири кутових вежі зі стрільницями, в'їзну браму і підйомний міст. У дворі знаходилися житлові й господарські будівлі. На подвір'ї замку залишився глибокий колодязь, змурований із каменю. Під замком були льохи і в'язниця. Збереглася легенда, що Губківський замок був з'єднаний підземним ходом із Марининським православним чоловічим монастирем.

В актах від 1596 р., у свідченнях возного згадується, що замок було взято сотнею війська Григорія Лободи, який оволодів неприступною твердинею.

У XVII ст. в Губківському замку був свій бургомістр і члени міської управи - лавники. В 1704 р., проходячи через Губків, російські війська Петра I зовсім сплюндрували містечко "не залишивши ані однієї крамнички, ані винниці". В 1708 р. шведи остаточно зруйнували Губківський замок, після чого його вже не відбудовували. А в 1713 р. містечко взагалі перестало існувати. Губківський замок і 16 сіл перейшли від Семашків до родини Центаврів. У 1755 р. ці володіння купив за 277 тис. польських злотих Фелікс Бічинський. На той час у Губкові налічувалося 49 будинків і 413 жителів.

Нині в історичному музеї місцевої школи зберігаються зразки вогнепальної і холодної зброї XV-XVII ст. Часто у домівках місцевих мешканців можна побачити глиняні люльки того часу.

На околицях сучасних сіл Більчаки, Голубне, Губків, Маринин і сьогодні знаходять пам'ятки, що доводять факт існування у XI-XIII ст. на цій території давньоруського городища. Проте, обминувши його залишки, потрапляємо до підніжжя піщаної гори, яку в народі називали Дзвонецькою. Місцеві жителі розповідають, якщо в сонячну погоду прикласти вухо до землі, то можна почути відгомін дзвонів. На Дзвонецькій горі є давня козацька могила - великий кам'яний хрест, який неначе похилився від тяготи століть, звеличуючи її вигляд.

Найдавнішим храмом Березнівського району є церква Різдва Богородиці у с. Друхів, збудована в 1793 р. За історичними джерелами, дещо пізніше, в 1801 р., на кошти парафіян було побудовано церкву в ім'я Преображення Господня (с. Маринин).

Будівля була дерев'яною на кам'яному фундаменті, вкрита залізом. У 1857 р. храм було відремонтовано, а в 1882 р. біля церкви добудували дерев'яну дзвіницю.

У с. Бистрині знаходиться церква Святого Миколая (XIX ст.), побудована в 1845 р. на кошти поміщика Михайла Леонтьовича Корженівського. У 1842 р. за його допомоги в с. Поляни було закладено церкву Святого Архістратига Михаїла: дерев'яна, з аналогічною дзвіницею, міцна й з достатнім начинням. В церкві зберігаються сповідальні відомості з 1848 р., а опис церковного майна складено в 1851 р.

До об'єктів, що мають історичну, культурну й архітектурну цінність, належить ще одна будівля, збудована Корженівським, - церква Іоанна Богослова, що розташована у с. Балашівка.

Археологічні знахідки кам'яних знарядь праці та зброї, рештки глиняного посуду з характерним орнаментом, скам'янілі дерев'яні човни вказують на проживання на цих землях людей ще задовго до нової ери і датуються віком, старшим за славнозвісну Трипільську культуру.

Відгомін сивої давнини вчувається і в назвах, які збереглися тут та й повертають нас у дохристиянські часи та й доперунові часи: назви поселень Дубняки і Дубровиця" означають що тут колись гомоніли дубові ліси.

Про те, що в давнину росли тут дуби, свідчить і той факт, що і до тепер на берегах річки Случ стирчать величезні остови почонілих від древності стовбурів гігантських дубів. З розповідей старожилів можна довідатись, що на берегах р. Случ росли прекрасні дубові гаї, які скріплювали береги річки.

Відразу ж за Березнівським районом, за течією, на лівому березі лежить велике село Тинне з [населенням](#) 4700 чоловік. Село має наступну хронологію:

1649 - перша писемна документальна згадка про село Тинне. У документах Визвольної війни українського народу під проводом гетьмана Богдана Хмельницького у 1648-1654 рр. проти польських поневолювачів, що тут діяли селянські повстанські загони

- **1660, 26 червня** - козацькі загони розгромили під Тинним коронні польські війська і відігнали їх аж до Олицького замку
- **1754** - за кошти парафіян побудовано першу дерев'яну церкву св. мучениці Параскеви. У селі налічувалося 86 будинків, проживало 715 мешканців православної і 26 - католицької віри, 6 - євангелістів і 50 євреїв .
- **1797** - російська цариця Катерина II подарувала село із його околицями у володіння генерала Капонічина
- **1889** - не маючи вигоди, селяни продали землі поміщику Яновському, а той перепродав Давидовському. Зафіксовані хутори Ставки, Заріка, Забара, Мокриця, фільварок Бердуха. З села щорічно відправлялися по річці Случ до 100 суден і плотів з різними товарами
- **1897** - в селі проживало 1136 чоловік, з них 1026 православних
- **1904-1905** розповсюджувалися листівки і відозви Російської соціал-демократичної робітничої партії (РСДРП), які привозилися із Сарненського залізничного вузла і підприємств
- **1914-1918** - село перебувало у вирі Першої світової війни
- **1917, 14-15 листопада** - під впливом більшовицького перевороту в Петрограді на волосних сільських зборах Немовицької волості, куди входило Тинне, прийняте рішення про встановлення радянської влади. У селі почали діяти два комітети бідноти, які очолювали Олексій Остаповець і Сидір Онисковець
- **1920, жовтень** - почалася польська окупація нашого краю
- **1921** - Тинне, як і вся Західна Україна, згідно з Ризьким договором попало під владу панської Польщі. У 260 будинках проживало 1542 людей
- **1923** - селянський загін із 40 чоловік напав на поміщицький маєток і його розгромив
- **1928** - заснована церква Християн віри євангельської (ХВЕ)
- **1930, серпень** - 18 селян, серед яких були брати Денис і Степан Самойлики, Степан Гудима, Панас Онисковець, подали заяву в суд на місцевого поміщика Іполита Младзяновського, який забрав у них із клунь усі снопи, залишивши їх без шматка хліба. Суд не підтримав їх і дії власника визнав правомірними
- **1939** - у селі було 7955 гектарів поміщицьких земель на чотири двори, а селянських - 3557 гектарів на 410 дворів і 16 гектарів церковних
- **1939, 17 вересня** - у село вступили війська радянської Червоної Армії.

Запрацювала початкова школа

- **1941, травень** - заснувався колгосп ім. XVIII партконференції до якого увійшло 53 сім'ї із 219 гектарами землі
- **1941, 6 липня** - Тинне було окуповане німецько-фашистськими військами
- **1942-1945** - у селі діяв штаб ОУН-УПА і сотні «Яреми», «Дороша», «Пашенка», «Хмари» і «Рубайла»
- **1944, 19 січня** - село звільнене радянськими військами від гітлерівських загарбників
- **1945** - створена первинна сільська комсомольська організація, першими членами якої стали Ніна Бакунець, Іван Ковальчук і Степан Корінець
- **1947** - запрацювала первинна комуністична партійна організація, створено два колгоспи - ім. XVIII партконференції (голова Григорій Омельковець) та ім. Тараса Шевченка (голова Максим Євтушин)
- **1949, 15 лютого** - була завершена повна колективізація селянських земель
- **1958, грудень** - обидва колгоспи об'єдналися в одне господарство, яке дістало назву ім. XXI з'їзду КПРС. Його очолив колишній директор Сарненської машинно-тракторної станції Герой соціалістичної праці Сергій Осокор
- **1960** - до Тинненської сільської ради віднесено сусіднє село Зносичі
- **1961** - відбувся судовий процес над віруючими-п'ятидесятниками
- **1965** - відкриття пам'ятника загиблим у роки Великої Вітчизняної війни у 1941-1945 рр. Реконструйований у 1975 році
- **1968** - об'єдналися колгоспи ім. XXI з'їзду КПРС і Перемога, діставши назву ім. 50-річчя Жовтня (голова Іван Павловський), у володіння якого було 11.789 гектарів угідь, з них - 6340 гектарів орної землі
- **1969** - жителі села передплачували 4120 примірників газет і журналів
- **1970** - за переписом у селі проживало у 1323 дворах 3276 людей, було збудовано 300 нових будинків, воно було повністю радіо- і електризоване. Діяли денні середня і початкова, вечірня і заочна школи, у яких 32 вчителі навчали 729 учнів, двоє дитячих ясел, лікарня, пологовий будинок, медичний пункт і аптека, двоповерховий будинок культури і клуб, три бібліотеки із фондом понад 10 тисяч книг, шість магазинів, комбінат побутового обслуговування, поштове відділення, хлібопекарня. У селі проживало п'ять матерів-героїнь: Христина Омельковець, Олександра Захарчук, Галина Лазарець,

Олександра Омельковець і Ганна Царук

Древній дубовий човен було знайдено рибалками влітку 2013 року біля села Чудель Сарненського району

Село Чудель.

Сарненський район.

Колись, Рівенський повіт. Вирська волость, над річкою Случчю, 125 км. від Рівного. В кінці 19-го століття було 170 домів і 1207 жителів, дерев'яна церква з 1870 року, на

місці, де була стара церква, водяний млин і вітряк. Церква в ім'я Успення Пресвятої Богородиці була побудована в середині XVIII століття на кошти парафіян. Побудована була за польським проектом християнського храму з дерева на кам'яному фундаменті, оббита дошками, пофарбована в голубий колір. Церква мала чотири благодатні ікони, понад 52 десятини землі, лісовий «острів» з шістьма бортями. При церкві діяло церковно-парафіяльне братство, до складу якого входило 12 чоловіків і 12 жінок. Село згадується в 1577 році, коли воно належало до Степанського замку князя Костянтина Острозького. Згадано тут «острів» шістьма бортями" в церковній візиті 1761 і 1778 рр. В 1753 році по Кульбішівській угоді подароване село Ч. Любомирському.

Село відоме з 1577 року. Про походження назви села є декілька легенд. Одна з них розповідає, що колись на весні води Случа виходили з берегів, і брали в полон багато будинків, але одна споруда, яка однінкою стояла на пагорбі, в якій жив рибалка, не піддавалась затопленню. Знайомі, прийшовши на відвідини до нього, вигукнули: «Чудове місце!». За легендою, звідси пішла назва Чудель.

Інші вважають, що назва села Чудель походить від прізвища засновника села — Чудлера, правнуки якого володіли землями до XVIII ст.

В середині XIX ст. на березі річки Случ знаходилась школа, яку побудував на свої кошти для сільських дітей єврей Арчик, яка серед селян називалась Арчикова школа.

В середині XIX ст. були встановлені церковні дзвони. Перед Першою світовою війною служителі церкви зняли дзвони, щоб зберегти їх від переплавки на воєнні потреби, і затопили у Виходському озері...

Немовичі

Перед районним містом Сарни, на лівому березі річки розляглося велике і древнє село Немовичі з населенням близько 4,16 тис. жителів, центр сільської ради, розташоване за 12 км від районного центру, за 5 км від залізничної станції Немовичі. Сільраді підпорядковані населені пункти [Гута-Перейма](#), [Катеринівка](#).

Міст через річку поблизу села Немовичі.

Назва

За [Княжої доби](#) всі вагомі і важливі питання громади виносились на [віче](#) (загальні збори). Громадою, що прижилася на березі [річки Язвинка](#) - притоки Случа, кермував німий ватаг (староста), через що віче проходило на німо, без слів і вигуків, адже ватаг і так нічого не чув. Через деякий час громаду почали називати німе віче, а згодом німовичі.

Проходили роки, поселення розросталось і стало селом Німовичи. В радянські часи, коли назви підганялись під російський манер, воно отримало назву Немовичі.

Із старослов'янської «немов», «ич» — «німого», «син».
Історія

Пракорені.

Історія села Немовичі невіддільна від історії всього великого краю - Волині. Перша письмова згадка про село відноситься до [[1293|1293 року]]. У цей період на границі волинських володінь виникло Степанське князівство, до якого у 1293 /6801/ році входили найбільші тогочасні поселення Погорини і Надслуччя: Степань, Корост, Кричильск, Немовичі, Кобрин... /М. Максимович .1850 р./ З початку XIII століття південна частина Погорини влилася до складу Луцького князівства і належали князям Острозьким. Північна частина розпалася на Городельське, Степанське і Дубровицьке князівства, що сформувалися на підвалинах Дорогобузького і Пересопницького князівств[6]. Погорина згадується в «Повісті минулих літ» під 1097 роком і в Іпатіївському літописі під 1235 роком під час війн Данила Галицького з князями Ізяславом Мстиславичем і Михайлом Чернігівським.

Вивчивши могильники Княжої доби у межиріччі Турії та Бугу, зокрема біля села Немовичі Сарненського району, відомий історик, доктор історичних наук, професор Волинського державного університету ім. Лесі Українки М. М. Кучинко у своєму дослідженні "Історична Волинь" стверджує що поховання відноситься до 11-13 ст.н.е., про що свідчать залишки поховального інвентарю, дуже бідного, в основному - це горщики, глиняні прясла, та кремені до залізних кресал. Жили тут в той час нащадки слов'ян, які сповідували християнство, що підтверджено знайденими бронзовими хрестиками та кістяками з перехрещеними руками. стверджує, що захоронення в курганах біля села відносяться до поховань.

Основним заняттям було землеробство, скотарство, рибальство, збиральництво. Були і плісаки, які сплавляли ліс по Случі в Польщу та Німеччину. Плісаки користувались величезною повагою, бо вони привозили заграничні хустки і інші товари.

Церква

Згідно "Історико-статистического описания церквей..." Н.И. Теодоровича у 1884 році у Немовичах було 147 дворів, 1187 були населення (а за даними довідника Барановича О. "Залюднення України перед Хмельниччиною". Ч.1 Волинське воєводство. У Немовичах на 1629 рік налічувалось 59 дворів). "Словник географічний королівства Польського, виданий у 1902 році свідчить, що у селі налічується 239 обійсть, 1411 жителів. (З них 3 католики, 100 євреїв), дерев'яна церква, школа./ Управління – гмінне. Немовицька гміна (адміністративно-територіальна одиниця Польщі) об'єднувала 16 населення пунктів.; фільварк Бердуша, село Доротичі, колонія-хутір Орловський, село Глушиця, колонія Язвінка, фільварк Юзефпол, колонія Яновка, село Карпиловка, село Карпиловська Рудня, село Катериновка, село Константиновка, село Немовицька Гута, млин Немовицька Рудня, село Немовичі-гміна, хутір Ольшаниця, колонія Плоске, фільварк Перовка, хутір Пожога, фільварк Сарни, село Сарни, село Зносичі.

Керували гміною голова і секретар.

Пізніше всі питання вирішувала волость. Їй підпорядковувалось 6 сіл:

с.Немовичі,с.Доротичі,с.Карпилівка,с.Катеринівка,с.Зносичі,с.Сарни.

Суддями були представники з кожного села. Городовий – на всі села. Управа волості знаходилась в Немовичах, навпроти церкви. ... "однокласне народне училище міністерства народної освіти в Немовичах відкрилось у 1877 році. У 1884 році у ньому навчалось 45 хлопчиків і 5 дівчаток. Крім окремих предметів читався Закон Божий. Школа була поряд з управою волості.

Грекокатолицька церква.

Перша церква була збудована у 1721 році, але не збереглася. У 1881 році знову збудували церкву, яка діє і по даний час. Крім церкви у селі діяв римо-католицький костел. Поряд було католицьке кладовище. Православне кладовище знаходилося за церквою, внизу.

Нова церква була збудована на пожертвування селян і священника Василя Петровича Боровського. Псаломщиком був Аристарх Федорович Левицьки (з 1858 року), пономарем – Іван Васильович Якимович (з 1843 р.). В П. Боровським – з 1868 року. Вперше відправа у церкві відбулась на свято Преподобної Параскеви Сербської. Тому і престольний Празник у Немовичах відмічається на це свято. За свідченням Боровика Олексія Хомича (1902р.н.) заклав її місцевий єврей (брат коваля Лейби), кузня якого стояла на Вигоні – зараз будинок Ковпака Івана Васильовича./Розвилка вулиці Радянської/ Пізніше цей майстер зірвався з дзвіниці і загинув. Саму ж церкву будували росіяни.

Згодом священником був Дубинський Василь. Церковним хором керував Шостацький. Хор співав слов'янською мовою, а на Великдень – українською.

Село у війнах

Більше року поблизу села протримався фронт у [1916 році](#) під час [Першої світової війни](#). В цей час у селі розквартирували козаків Оренбурзького полку. Харчувались вони на полковій кухні, ділячи пайок з господарями, спали в хатах на соломі, а коні тримали у хлівах господарів. У єврейській хаті на Вигоні розмістився полковий оркестр.

Разом з козаками «у біги» подався Василь Баєчко з сім'єю. Дістався аж до Астрахані. Згодом, щоб повернутись назад, він змушений був дістати дозвіл самого губернатора. У Немовичах його призначили збирачем податків. Гроші він власноруч носив здавати у Луцьк. У глибокій старості дід Василь торгував гноєм, збираючи його по дорогах і приносячи додому у кошику.

І знову під Польщею

У [1918 році](#) в селі з'явився загін сил [Директорії](#). У вересні [1920 року](#) Немовичі знову потрапляють під польську окупацію. Майже на двадцять літ згідно з [Ризьким договором](#) село входить у [Сарненський повіт Волинського воєводства](#) і стає гминою.

У березні 1920 року Немовичі знову потрапляють під польську окупацію, майже на двадцять літ згідно Ризького договору Немовичі вливається у Сарненський повіт Поліського воєводства. В березні 1920 р. на карті Польщі, до складу якої тоді входила територія Рівненщини, виникла нова територіально – адміністративна одиниця –

Сарненський повіт. З лютого 1922 р. Сарненський повіт перебував у складі Поліського воєводства Польщі з центром у Бресті, з листопада 1930 р. знову перейшов до складу Волинського воєводства. Територія Сарненського повіту не співпадала з кордонами сучасного району. Тоді до складу повіту входили Антонівська, Бельськовопольська, Домбровицька, Кісорицька, Клесівська, Любиковицька, Німовицька, Рафалівська, Володимирецька гміни.

У 1921 році в Немовичах проживало 94 євреї. В 19 - поч. 20 в. Євреї займалися в основному торгівлею і різноманітними ремеслами. У 1914 євреям належало 6 бакалійних лавок. У 1-й пол. 20 в. в Немовичах було дві синагоги (обидві хасидські). Влітку 1941 Немовичі зайняли частини вермахту. У 1942 немовицькі євреї були депортовані в гетто районного міста Сарни і наприкінці серпня 1942-го розстріляні разом з місцевими євреями.

В УРСР

В грудні 1939 року село в складі Сарненського району ввійшло у новостворену Рівненську область. Почалася насильницька колективізація і політичний терор, сотні заможних селян було вивезено до Сибіру.

У 1939 р. відійшло до [Українській Радянській Соціалістичній Республіці](#). В цьому ж таки 1939 р. громада села обрала головою Олексія Савчина, який очолював громаду села до кінця 1945 р.

У Другій Світовій війні

З початком [Другої світової війни](#) більшість чоловіків, котрих мобілізували на початку липня 1941 року, потрапили в німецький полон. Дійшовши до [Клесова](#), вони рушили в напрямку Білорусії, де їх оточили німецькі війська. Декому з новобранців вдалося втекти по дорозі до Клесова, дехто, потрапивши у полон, згодився служити в німецькій армії і отримавши короткочасну відпустку, залишився дома.

Поліська Січ починалася з Немович

У селі Немовичі, в клуні шкільного вчителя Петра Ющенка Василь Боровець /Тарас Бульба/. видав свій перший наказ 28 червня 1941 року : "Приказ № 1

«От 28 июня 1941 г., село Немовичи, район Сарны.

Ко всем командирам боевых групп

I. Приказываю всем боевым группам сейчас организовать небольшие повстанческие отряды и начать диверсионные акты в тылах Красной Армии. задачи: 1.Срывать мосты и связи.2. Уничтожать транспортные средства. 3. Собирать точные сведения по оборонительным сооружениям большевиков и немедленно направлять ко мне или непосредственно передавать на фронт немецким частям. 4. Не допускать в большевистские части украинцев, мобилизованных советами. II. В местах, освобожденных от большевиков – захватить власть, организовывая народную милицию с желто-голубыми повязками. Везде вывешивать желто-голубые знамена, организовывать торжественные встречи немецких войск. Приступить к организации нового отечественного порядка. III. Диверсионные нападения на большевиков

осуществлять в таких условиях, которые исключают их возвращение и злостного уничтожения местного населения. голова Украины Тарас Бульба 17 ."/

Звірства окупантів викликали активний рух опору. Немовичани цілими сім'ями воювали в загонах [УПА](#), та [Поліської Січі](#) під проводом [Тараса Бульби-Боровця](#).

Щоб не викликати репресій серед членів сімей з боку окупантів, вступаючи в ряди повстанців відмовлялися від своїх прізвищ і приймали нові клички, різні псевдоніми. Відомо, що прізвище «Наливайка» було Левинець, і походив він із села Немовичі. Никон Юхимович Жук, уродженець Немовичів, — відомий тисячник УПА на псевдо «Ярема», який керував штабом у 1943–1945 роках у [Тинному](#).

З приходом радянської влади ,у 1947 році,почали створювати колгосп, який очолив Іларіон Степанович Пацьола. Головою сільської Ради призначили Северина Свирида.

В повоєнні роки невтомні наші земляки піднімали з попелу руїни, помаленьку вилазили з землянок в хатинки,розорювали поля,зачищали ліси від жертв війни. Але життя ставало все більше подібним на пекло, насильницьким методом здійснювалась колективізація сільського господарства. Чесні, заможні господарі під гаслом ганебного “розкуркулення” за путівками “трійок” НКВС поспішили освоювати Сибір в таборах ГУЛАГу. Під страхом виселення селяни стали більш зговорливими; почали писати заяви у колгоспи. У жовтні 1947 року у селі було створено колгосп "Радянська Україна". В цей же час під страшеним тиском у с. Зносичі тільки одного дня в колгосп вступило 56 дворів, наступного дня надійшло ще 30 заяв. "Чим їхати у "висилку" до якогось там Сибіру, краще піти вдома у колгосп" - розраджували себе селяни.

Сарни

Нижче за течією, на лівому березі Случа розкинулось місто Сарни — значний залізничний вузол на перетині магістралей з [Рівного](#) на Лукінець та з [Києва](#) на [Ковель](#).

Село Сарни вперше згадуються в документах в середині XVII ст., Поблизу села під час будівництва залізниці виросло місто під назвою Сарни. Офіційний «день народження» Сарн — 14 жовтня 1885 року. Тоді на залізничному перехресті було закладено полустанок з маленьким дерев'яним вокзалом. Залізниця в XIX ст. — чималий поштовх для розвитку. Так сталося і з Сарнами. Назва міста натякає на чималу кількість диких сарн, що водилися в місцевих лісах. Герб натякає на те ж саме. Можливо, саме багаті на дичину ліси та щедрі на рибу ріки здалися гарним місцем для проживання ще первісним людям в епоху неоліту: там, де зараз стоять багатопверхові квартали, археологи знайшли кам'яні знаряддя та уламки глиняного посуду.

Пізніша історія Сарненського краю невідділима від історії Західної України. Все було: і татарська навала, і козаччина Северина Наливайка, і визвольна війна під проводом гетьмана Богдана, і перехід місцевості під юрисдикцію [Росії](#) в 1795 р., і, нарешті, розвиток капіталізму, а з ним і промисловості, і залізничного сполучення. Прокласти рельси в болотистій поліській землі — каторжна праця. І її виконали пришвидшеними темпами тисячі селян, зігнаних звідусіль — по 12 годин на день, з лопатами в руках,

по коліна в холодній воді, в непролазних хащах, куди не завжди можна було дістатися кіньми. Один лише факт: при зведенні залізничного полотна під колію довелося відсипати понад 5 мільйонів кубометрів ґрунту!

В 1902 р. відкрилася ще одна гілка: Ковель-Київ. Благенька дерев'яна станція вже не відповідала потребами зростаючих Сарн, тож будується новий вокзал, а ще — локомотивне депо, ремонтні майстерні, склади. Для робітників, які приїжджали сюди з різних куточків Російської імперії, зводилися житлові будинки, а для цього необхідно було осушити болотисті місцеві ґрунти, викорчовувати ліс. Про ті часи нагадують зараз хіба назви вулиць: Борова, Березова, Торфова.

В часи Першої світової війни Сарни були важливим стратегічним пунктом, де розміщувалися військові частини, госпіталі, та склади з амуніцією. В 1916 р. в Сарнах побував автор «Пригод [бравого вояка Швейка](#)» Я. Гашек.

Станом на лютий 1921 р. в Сарнах проживало майже 6 000 чоловік. Це було повітове польське містечко, що все так само жило лише залізницею. Годувальниця протягом попередніх десятиліть, залізна колія стала прокляттям для міста в роки Другої світової: в перші ж дні війни Сарни зазнали німецьких атак, а відступаючи з міста, фашисти знищили і залізничний вузол.

Вже в повоєнний час Сарни почали розвиватися і як промисловий центр. Тут чимало заводів і комбінатів, а потяги, які йдуть через місто, везуть пасажирів у Варшаву і [Москву](#), Брест і Ригу, [Львів](#) і [Мінськ](#).

Тут, поблизу села Селець Случ злучається з Горинню.

ПЕРША ПИСЕМНА ЗГАДКА ПРО СЕЛО

У сучасній історичній науці прийнято починати літочислення населеного пункту від часу виявленої першої писемної згадки. Зрозуміло, що на терені Сельця люди жили з давніх давен, проте перша писемна згадка (під назвою Селець) є в акті розподілу землі Т.Ю. Гольшанської 1580 року.

ПОХОДЖЕННЯ НАЗВИ

Форма "Сельце" дуже поширена в Польщі, Білорусії. Порівняємо білоруське "сяльц, сяльцо" (фільварок, маєток, ферма, бровар, вілла). Так трактує рівненський науковець Я.Пура у своїй праці "Сучасні прізвища Рівненщини" (Дубровицький

район).

ГЕОГРАФІЧНЕ РОЗТАШУВАННЯ

Селець розташований на лівому березі річки Горинь, за 7км від районного центру, за 12км від залізничної станції Дубровиця (в минулому Домбровиця). Недалеко, в двох кілометрах від села, впадає в Горинь притока Случ. Село зі сходу, півдня, півночі оточене мальовничими луками, на заході, наче в серпанку, простягнувся ліс - батько повстанського краю. Селець межує з селами Лютинськ, Ясинець. Нині Селець і Ясинець - одна сільська Рада.

АДМІНІСТРАТИВНА ПРИНАЛЕЖНІСТЬ

В кінці XVI ст. Селець входив до Пінського повіту Брестсько - Литовського воєводства. Коли правобережжя було воз'єднано з Росією, Селець входить до Пінського повіту Мінської губернії, а в 1805 року був віднесений до Ровенського повіту Волинської губернії. Напередодні селянської реформи і до 1921 року Селець входив до Дубровицької волості Волинської губернії. В 1921 році Селець відійшов до Польщі. Спочатку входив до Сарненського повіту Поліського воєводства, а в кінці 1930 року - в складі цього ж повіту до Волинського воєводства. В 1934 було впроваджено новий адміністративний поділ, за яким на кілька сіл утворювалася одна гміна. Село Селець віднесли до Дубровицької гміни. Коли відбувся перший внутрішньосільський поділ не відомо.

До Селецької сільради входить дві вулиці села Ясинець: Садова і Івана Франка.

Щодо церковного адміністративного поділу, то Селецька парафія належала і належить до Дубровицького благочиння.

З приходом радянської влади, 15 грудня 1940 року, було обрано Селецьку сільську Раду з 20 - ти чоловік. Тяжко було працювати на адміністративних посадах у воєнні і перші повоєнні роки.

НАЙДАВНІШІ ЧАСИ

Село Селець лежить на землях літописних волинян у басейні Горині. Його історія тісно пов'язана з історією, культурою Дубровиці - колишнього центру удільного князівства. Місцевість була заселена в далеку давнину - ще в добу мезоліту, про це свідчать крем'яні знаряддя праці, знайдені поблизу села на правому березі Горині. Пізніше, в перших століттях нашої ери, тут жило плем'я дулебів (дулібів), яке в VI столітті підкорили обри (авари).

Авари жорстоко гнобили місцеве населення. Першу згадку про них подає Лаврентіївський літопис при описові варварських насильств тюрських кочевих племен обрів. Обрі - каже літописець воювали проти слов'ян й мучили дулібів - також слов'ян, й творили насилля жінкам дулібським: якщо поїде куди обрин, то не дозволяв запрягати коня чи вола, а наказував впрягти до воза три, чотири або п'ять жінок й везти його - обрина. Так мучили дулібів. У боротьбі з аварами утворився союз племен й знищив їх. З цього приводу в літописі є згадка - приказка: "Погибша аки обри".

Слово дуліби пояснюється по-різному, але найбільше переконливим є пояснення О.М.Трубачова, який цей етнічний термін виводить з германського слова дудліеба, що в перекладі означає країна волинок, тобто край, де був поширений цей музичний інструмент, який пізніше назвали волинка. Волинка - пише Я.Пура - складалась з окремих дуд, тобто дерев'яних трубок, які були вправлені в невеликий мішок чи пузир. Сюди через окремий отвір надувалось повітря, на одній дуді виконувалась певна мелодія, а всі інші безперервно гули, створюючи ніби музикальний фон.

До середини XII ст. Село входило до складу Турово-Пінського князівства. Пізніше, за часів Київської Русі, ця земля належала до володінь Дубровицьких князів.

За переказами, до монголо-татарської навали, Селець знаходився за 15 км на захід від сучасного села. Це не схоже на легенду. Таку назву носить й донині частина лісової місцевості "Селечина". Хто бував у "Селечині", той неодмінно звернув увагу на підковоподібну височину, біля якої протікає річечка. Цей підвищений ландшафт міг би мати для наших предків дві зручності: оборона дуга й водночас підвищення для будівництва житла поруч з водою.

Монголо - татари знищили поселення, і лише мала частина люду втекла на безлюдний острів у заплавах Горині. Тут на найвищій частині острова, десь за 200 метрів на південний схід від теперішньої церкви, з трьох рублених хаток зародилось нове поселення Селець. Це місце і зараз називають - Острів. Тобто острів на острові. Тут же поруч був цвинтар. Навколо острова були неприступні лісові хащі і болота.

Місцевість була зручною не тільки для оборони, а й економічно вигідною (поблизу річка, багата рибою, навкруги ліс, багатий дичиною, грибами та ягодами, диким медом тощо).

I наприкінці

У різні епохи Полісся притягувало своєю таємничістю і загадковістю мандрівників, вчених, письменників. Недарма "батько торії" Геродот, що жив у 485-430 роках до нашої ери, у своїй безсмертній "Історії в дев'яти книгах" із захопленням розповідає про поліський край і його мешканців будінів (вудінів). Геродот передає первісну красу нашої землі, порослої густими лісами і очеретом, здується і величезне озеро, оточене з усіх боків непрохідними трясовинами. Місцевий люд промишляв тут полюванням на бобрів та видр. Древній автор був вражений величезною кількістю білих диких корів, що проживали в лісах. Багато вчених схиляються до думки, що Геродот так назвав безрогих лосів.

Минали віки... Думку Геродота підтримав античний вчений Птоломей. У європейських хроніках збереглися спогади німецького мандрівника Дітмара, якого вразило море серед лісів, що було насичене "злыми духами".

У Галицько-Волинському літописі під 1274 роком згадується про князя Мстислава, який "від Копиля пішов на південь до Полісся".

У 1560 році в Гданську була видана мапа Полісся доктора Зайкера.

Про Полісся не припиняли фантазувати й у XVIII столітті. Вчені Танфільєв, Ейфальд пов'язували безліч озер і непрохідних боліт із залишками первісного моря. У своїх роздумах вони наводили факти про залишки древніх кораблів та якорів, що знаходили в посушливі роки поліщуки на болотах.

Автори, які писали про Полісся в кінці XIX – на початку XX століть, часто висловлювалися про наш край в розумінні "terra incognita" (невідома земля), що він ще менше вивчений, ніж багато екзотичних місць африканського континенту.

Та все-таки найромантичнішим є міф про найдревнішого хазяїна поліської землі Урая, господаря туману, роси та іншої малої вологи. Жив він у поліських нетрях з боровинями та милими його серцю очеретяними мавками-русалками. Урай дістав у володіння від Рада (першобога східних слов'ян) Полісся.

І хоч у наш час подібного вже не скажеш, але дослідження нашого краю залишається далеко не вирішеним питанням науки.

Савчин О.М.